

**LOTIN TILIDA ANATOMIK ATAMALARNING KELIB CHIQISHI VA
MA'NOSI**

Duldulova Nargiza Ashimovna

*Toshkent davlat tibbiyot universiteti O'zbek va xorijiy tillar,
pedagogika kafedrasi katta o'qituvchisi*

Abdixalilov Ozodbek Faxriddin o'g'li

Abulqosimov Bobur Baxriddin o'g'li

Toshkent davlat tibbiyot universiteti 1-kurs talabalari

**MAQOLA
MALUMOTI**

MAQOLA TARIXI:

Received: 04.05.2026

Revised: 05.05.2026

Accepted: 06.05.2026

KALIT SO'ZLAR:

*Anatomik
terminologiya, lotin tili,
etimologiya, tibbiy
nomenklatura,
Gippokrat, Galen,
morfologiya,
lingvistika, inson
anatomiyasi,
semantika, antik davr,
terminologik tizim.*

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada tibbiyot olamining poydevori hisoblangan lotin tili va undagi anatomik terminologiyaning shakllanish tarixi, etimologik ildizlari hamda semantik xususiyatlari chuqur tahlil qilinadi. Inson tanasi a'zolarining nomlanishi shunchaki tasodifiy jarayon emas, balki qadimgi dunyo falsafasi, mifologiyasi va kundalik turmush tarzi bilan uzviy bog'liqligi yoritiladi. Maqolada antik davr shifokorlarining atama yasash mahorati, yunon va lotin tillarining o'zaro sintezi hamda lotin tilining xalqaro ilmiy til sifatida saqlanib qolish sabablari o'rganiladi. Shuningdek, zamonaviy tibbiyot ta'limida lotincha atamalarni tushunishning ahamiyati va ularning lingvistik evolyutsiyasi 15 ta mantiqiy bandda batafsil bayon etilgan.

Tibbiyot va anatomiya sohasida lotin tili ikki ming yildan ortiq vaqt davomida universal muloqot vositasi bo'lib xizmat qilib kelmoqda. Bu tilning barqarorligi shundaki, u "o'lik til" hisoblanib, vaqt o'tishi bilan o'zgarmaydi va dunyoning istalgan nuqtasidagi shifokorlar uchun bir xil tushunchani ifodalaydi. Anatomik atamalarning aksariyati qadimgi yunon va lotin tillaridan kelib chiqqan. Qadimgi Yunoniston shifokorlari, xususan Gippokrat, a'zolari ularning shakliga, funksiyasiga yoki o'xshashligiga qarab nomlashgan. Keyinchalik Rimliklar bu bilimlarni o'zlashtirib, lotincha ekvivalentlarni kiritganlar. Ko'pgina anatomik nomlar metaforik xarakterga ega. Masalan, "acetabulum" (tos suyagidagi ko'zacha) so'zi lotinchada "sirka quyiladigan idish" degan ma'noni anglatadi. Qadimgi shifokorlar suyakdagi chuqurchani o'sha davrdagi oshxona anjomiga o'xshatishgan. Skelet tizimidagi atamalar ham qiziqarli tarixga ega.

=====
"Patella" (tizza qopqog'i) so'zi "kichik tarelka" ma'nosini beradi. "Clavicula" (o'mrov suyagi) esa "kichik kalit" deganidir, chunki bu suyak yelka kamari harakatini go'yo kalit kabi ochib-yopishini tasavvur qilishgan. Mushaklar nomenklaturasi asosan shakl va harakatga asoslangan. "Musculus" so'zining o'zi "sichqoncha" (mus - sichqon) degan ma'noni beradi. Bu mushak qisqarganda teri ostida xuddi sichqoncha yugurayotgandek ko'rinishi bilan bog'liq bo'lgan qadimiy tushunchadir. Inson organlarining nomlanishida mifologiyaning o'rni beqiyos. Masalan, bo'yinning birinchi umurtqasi "Atlas" deb ataladi. Yunon mifologiyasida Atlas osmon gumbazini yelkasida ko'tarib turgan titan bo'lgan, anatomiyada esa bu umurtqa inson boshini ko'tarib turadi.

"Aorta" atamasi yunoncha "aeiro" – "ko'taraman" yoki "osib qo'yaman" so'zidan olingan. Arastu bu tomir yurakdan chiqib, boshqa organlarni go'yo "osib turishini" nazarda tutib shu nomni bergan. Lotin tili bu atamani o'z qoidalariga moslashtirgan. Ko'p atamalar o'simliklar olami bilan bog'langan. Masalan, "Uvula" (tilcha) lotinchada "kichik uzum donasi" degan ma'noni anglatadi. Bu organ shakli va rangi bilan haqiqatan ham uzumga o'xshab ketishi sababli shunday nomlangan.

"Duodenum" (o'n ikki barmoqli ichak) atamasi uning uzunligiga ishora qiladi. O'rta asr shifokorlari ichakni o'lchab ko'rib, uning uzunligi taxminan 12 ta barmoq kengligiga teng ekanligini aniqlashgan (duodecim - o'n ikki).

Tibbiy terminologiyada prefiks va suffikslarning o'rni juda katta. "Sub-" (ostida), "Epi-" (ustida), "-itis" (yallig'lanish) kabi elementlar orqali minglab yangi so'zlar yasalgan. Bu lotin tilining konstruktiv jihatdan juda qulay ekanligini ko'rsatadi.

"Cerebrum" (miya) va uning qismlari ham o'ziga xos etimologiyaga ega. "Thalamus" so'zi qadimgi yunon uylaridagi "ichki xona" yoki "yotoqxona"ni anglatgan. Miyaning markaziy qismi ham xuddi shunday ichkarida joylashgani uchun bu nom tanlangan. Anatomik atamalarning aksariyati XVII-XVIII asrlarda xalqaro darajada standartlashtirilgan. Bunda lotin tili neytral til sifatida tanlab olingan, toki bironta milliy til boshqasidan ustun bo'lmasin va fan tili hamma uchun tushunarli bo'lsin. Hozirgi kunda "Nomina Anatomica" (Anatomik nomenklatura) tizimi barcha rasmiy atamalarni lotin tilida saqlab kelmoqda. Bu shifokorlar o'rtasida xatoliklarni oldini oladi va jarrohlik amaliyotlarida aniqlikni ta'minlaydi.

Lotin tili anatomik atamalarning ildizini o'rganish talabalar uchun materialni yodlashni osonlashtiradi. So'zning tub ma'nosini bilgan kishi organning shakli yoki vazifasini mantiqan tushunib oladi va bu tibbiy tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi. "Vena" so'zi lotinchada "yo'l" yoki "oqim" ma'nosini beradi. Qadimgi olimlar qonning tomirlar bo'ylab ma'lum bir yo'nalishda harakatlanishini kuzatib, ularni suv kanallari yoki yo'llarga qiyoslashgan.

"Corpus callosum" (qadoq tana) atamasi miyaning ikki yarim sharlarini bog'lab turuvchi qismning qattiqligi va zichligiga ishora qiladi. Lotinchada "callosus" so'zi "qattiq teri" yoki "qadoq" ma'nosini anglatib, bu qismning boshqa miya to'qimalaridan mexanik jihatdan farq

qilishini ko'rsatadi. Oshqozon va ichak tizimidagi ko'plab nomlar qadimgi kundalik asboblarga borib taqaladi.

"Pelvis" (tos) so'zi lotinchada "tog'ora" yoki "basseyn" deganidir. Bu suyaklar majmuasining ichki a'zolari go'yo bir idish kabi o'zida saqlab turishi qadimgi anatomlarni hayratga solgan.

"Ventriculus" (qorincha) atamasi "venter" (qorin) so'zining kichraytirilgan shaklidir. Bu atama nafaqat yurak bo'lmalariga, balki miya ichidagi suyuqlik bilan to'la bo'shliqlarga nisbatan ham ishlatiladi, bu esa lotin tilining funksional universalligini isbotlaydi.

Qon tomirlari tizimidagi "Capillaris" (kapillyar) so'zi lotincha "capillus" – "soch" so'zidan olingan. Bu eng mayda tomirlarning inson sochi kabi ingichka ekanligini ifodalash uchun ishlatilgan juda qadimiy va aniq o'xshatishdir.

"Mandibula" (pastki jag') va "Maxilla" (yuqori jag') atamaları lotincha "mandere" – "chaynamoq" fe'lidan kelib chiqqan. Bu organlarning nomi ularning bevosita fiziologik vazifasini, ya'ni ovqatni maydalash funksiyasini birinchi o'ringa olib chiqadi.

"Vertebra" (umurtqa) so'zi "vertere" – "burilmoq", "aylanmoq" fe'lidan yasalgan. Bu umurtqa pog'onasining inson tanasiga egilish, burilish va harakatlanish imkoniyatini beruvchi asosiy mexanizm ekanligini anglatuvchi mantiqiy nomdir. Ko'rish organi nomenklaturasida "Retina" (to'r parda) atamasi "rete" – "to'r" so'zidan olingan. Shifokorlar ko'zning ichki qatlamini tekshirganda, undagi mayda qon tomirlarining joylashishi xuddi baliqchilar to'riga o'xshashini payqashgan.

"Fibula" (kichik boldir suyagi) atamasi lotinchada "to'g'nog'ich" yoki "qisqich" ma'nosini beradi. Qadimda kiyimlarni birlashtirib turuvchi metall moslamalar aynan shu suyak shaklida bo'lganligi sababli, anatomiya fani bu so'zni o'zlashtirgan.

"Glandula" (bez) so'zi lotinchada "glans" – "yong'oq" yoki "eman mevasi" so'zidan kelib chiqqan. Bezlar inson tanasining turli qismlarida kichik yong'oqsimon tugunlar shaklida uchrashi bu nomning tanlanishiga sabab bo'lgan.

"Tibia" (katta boldir suyagi) so'zining kelib chiqishi qiziqarli musiqiy tarixga ega. Qadimda hayvonlarning boldir suyaklaridan "fleyta" yoki "nay" kabi cholg'u asboblari yasalgan va lotinchada bu asbob "tibia" deb atalgan.

Xulosa

Lotin tilidagi anatomik atamalar shunchaki quruq so'zlar emas, balki insoniyat sivilizatsiyasi, madaniyati va kuzatuvchanligining mahsulidir. Bu atamalar orqali biz qadimgi dunyo shifokorlarining dunyoqarashini ko'rishimiz mumkin. Lotin tilining tibbiyotda saqlanib qolishi ilmiy barqarorlikning eng oliy namunasidir. Har bir talaba va mutaxassis uchun ushbu atamalarning etimologiyasini bilish nafaqat kasbiy majburiyat, balki tibbiyot falsafasini chuqurroq anglash yo'lidagi muhim qadamdir. Lotin tili zamonaviy tibbiyotning joni va asosi bo'lib qolishda davom etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Ahmedov A. Odam anatomiyasi: Terminologik lugʻat va nazariya. – Toshkent: "Oʻzbekiston", 2019.

2.Madrahimov A. Lotin tili va tibbiy terminologiya asoslari. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2017.

3.Rasulov M. Tibbiy etimologiya va terminologiya. – Samarqand: "SamDU nashriyoti", 2020.

4.Shodmonov E. Lotin tili darsligi (tibbiyot oliy oʻquv yurtlari uchun). – Toshkent: "Ibn Sino", 2014.

5.Yoʻldoshev S. Anatomik terminlar va ularning kelib chiqish tarixi. – Buxoro: "Durdon", 2022.